

10

זכות הקיום

לפני שאמשיך ואספר על אותה תכנית ועל מה שקרה לי, אני חייבת להסביר כי בזמן שהייתי שרת-העבודה החליט בן-גוריון — שתש כוחו מבחינה גופנית ורוחנית — להתפטר מתפקידו כראש-הממשלה ושר-הבטחון. עשרים השנים שעברו התישו אותו לגמרי, והוא ביקש חופשה של שנתיים. זקוק היה לשינוי נוף, והיה בדעתו לצאת לקיבוץ קטן בנגב, שדה-בוקר, לא הרחק מבאר-שבע. שם, אמר לנו, יחיה שוב כחלוץ, יתמסר לגאולת השממה כחבר ביישוב שיתופי. הדבר ירד עלינו כמו רעם. הפצרנו בו שלא יילך. עדיין השעה מוקדמת מדי; המדינה בת חמש שנים בלבד; קיבוץ-הגלויות רחוק מגמר השלמתו; שכנותיה של ישראל עודן במלחמה אתה. לא זו העת לבן-גוריון ליטוש את הארץ ששנים כה רבות נשאה עיניה אליו להדרכה ולהשראה — ולא זו העת בשבילו ליטוש אותנו. אין להעלות על הדעת שיסתלק. אבל הוא היה נחוש בהחלטתי ללכת, וכל דברינו לא השפיעו עליו כמלוא נימה. משה שרת, שהוסיף להתזקק בתיק החוץ, נעשה ראש-ממשלתה של ישראל, ובינואר 1954 עקר בן-גוריון לשדה-בוקר (ושם נשאר עד 1955, כשחזר לחיים ציבוריים תחילה כשר-הבטחון ואחר-כך כראש-הממשלה, בעוד ששרת חזר לשמש בתפקיד שר-החוץ בלבד).

כראש-ממשלה היה שרת איש נבון וזהיר כמו קודם. אולם עלי להודות שאף כי מנהיגות מפא"י רחשה לו כבוד וחיבה במידה עצומה — רובנו חיבבנו את שרת יותר מאשר את בן-גוריון — הרי כל פעם שהיה צריך לפתור בעיה קשה עדיין היו אנשים פונים אל בן-גוריון ליטול עצה — ובכללם שרת עצמו. היה זרם מתמיד של ביקורים ומכתבים לשדה-בוקר — שבן-לילה נעשתה אחד המקומות המפורסמים ביותר בישראל — ואף-על-פי שבן-גוריון אהב לחשוב על עצמו כפילוסוף-רועה פשוט הרועה את צאן הקיבוץ חצי יום ומבלה את המחצית

השניה בקריאה וכתיבה, בכל-זאת גשאר קרוב מאד למתרחש גם אם לא תפס בפועל-ממש בהגה של ספינת הממלכה. לדעתי, היה הדבר בלתי-נמנע במסיבות הנתונות, אבל שורש הרע היה בכך שבין בן-גוריון ושרת לא היו היחסים טובים באמת מעולם, למרות כל שנות עבודתם המשותפת. הם היו שונים יותר מדי זה מזה ביסודות אישיותם, אף-על-פי ששניהם היו סוציאליסטים חמים וציונים חמים. בן-גוריון היה אקטיביסט, אדם שהאמין בעשייה יותר מאשר בהסברה והיה משוכנע כי החשוב באמת בסופו של חשבון — ומה שתמיד יהיה החשוב באמת — הוא מה הישראלים עושים ואיך הם עושים זאת, לא מה שיחשוב או יאמר עליהם העולם שמחוץ לישראל. כמעט בכל סוגיה שעלתה על הפרק בימים הללו היתה השאלה הראשונה שהציג לעצמו — ולנו — "האם זה טוב למדינה?" וכוונתו היתה: "לטווח ארוך, האם זה טוב למדינה?" בסופו של דבר תשפוט ההיסטוריה את ישראל על-פי מעשיה, לא על-פי הצהרותיה או על-פי הדיפלומטיה שלה, ובוודאי לא על-פי מספר מאמרי-המערכת החיוביים שיופיעו בעתונות הבינלאומית. אם נמצא חן או לא — ואפילו אם יסכימו אתנו או לא — לא זה היה סוג הדברים שעניין את בן-גוריון. הוא חשב במושגים של ריבונות, בטחון, התבססות והתקדמות אמיתית, ולדעת-הקהל העולמית, ואפילו לדעת-הקהל כשלעצמה, לא היה ערך רב בעיניו לעומת הדברים האלה.

שרת, מצד שני, היה חרד במידה עצומה לדרך תגובתם של קובעי-המדיניות במקומות אחרים על מעשיה של ישראל ולמה שעשוי להעניק למדינה העברית דימוי "נאה" בעיני שרי-חוץ אחרים או בעיני האומות-המאוחדות. הדימוי של ישראל וגזר-הדין של בני-זמנו — ולא של ההיסטוריה או של היסטוריונים לעתיד-לבוא — אלה היו קני-המידה שהוא נטה להשתמש בהם לעתים קרובות ביותר. ואני סבורה כי יותר מכל רצה שיראו בישראל ארץ אירופית תרבותית, מתקדמת, מתונה, ששום ישראלי, ופחות מכל הוא עצמו, לעולם לא יצטרך להתבייש בה.

שנים רבות, לטוב-המזל, בעצם עד שנות ה-50, שיתפו השנים פעולה ביניהם יפה מאד. שרת היה דיפלומט ואיש משא-ומתן מלידה. בן-גוריון היה מנהיג ולוחם לאומי מלידה. והתנועה הציונית בכלל, כמו גם תנועת-העבודה בפרט, הפיקו ברכה עצומה משילוב כשרונותיהם ואפילו, הייתי אומרת, מן השוני הגדול במנגינהם ובעמדותיהם. הם לא דמו זה לזה והם לא היו ידידים, בעצם, אבל הם השלימו זה את זה, ומוכן שהיו שותפים באותן מטרות-יסוד. אבל אחרי שקמה המדינה התגברה איי-ההתאמה הבסיסית שביניהם — או שאולי פשוט נעשתה גלויה יותר לעין ובעלת-משמעות יותר. מכל-מקום, כשחזר בן-גוריון משה-בוקר ב-1955 (מסיבות שעוד ארחיב עליהן את הדיבור בהמשך), הגיעו המתח וחילוקי-הדעות לידי כך שנעשו בלתי-נסבלים.

תחום אחד עיקרי של התנגשויות ביניהם היה או השאלה של פעולות-תגמול ישראליות על מעשי-טרור. שרת היה משוכנע לא פחות מבן-גוריון שההחלטות הבלתי-פוסקות מעבר לגבולותינו מצד כנופיות של מסתננים ערבים חייבות

להסתיים, אבל היו ביניהם חילוקי-דעות חריפים באשר לשיטה שצריך לנקוט. שרת לא פסל פעולות-תגמול, אבל הוא האמין בתוקף יותר מרובנו שהדרך היעילה ביותר לטפל במצב הזה החמור מאד היתה להוסיף וללחוץ עד כמה שאפשר על המעצמות כדי שהן מצדן תלחצנה עד כמה שאפשר על המדינות הערביות שתפסקנה את מתן הסיוע והעידוד למסתננים. הוא היה בטוח שמחאות מנוסחות יפה לאומות-המאוחדות, איגרות דיפלומטיות מלומדות וקולעות והצגה ברורה וחוורת של עצומותינו לפני העולם סופן להצליח, ואילו פעולות-תגמול ישראליות בכוח הנשק תוכלנה רק לחולל סערת-בקורת ולהכביד עוד יותר על מעמדנו הבינלאומי, שממילא היה דחוק. הוא צדק ב-100 אחוז בנוגע לבקורת. לא היתה סתם סערה, היתה סופה. כל פעם שהגיב צבא-ההגנה לישראל בפעולת-תגמול נגד המסתננים — ולפעמים בהכרח נפצעו או נהרגו ערבים חפים-מפשע יחד עם האשמים — גונתה ישראל במהירות ובחומרה רבה בשל "מעשי-זוועה".

אבל בן-גוריון עדיין סבר שהוא נושא בעיקר האחריות לא כלפי המדינאים של המערב או כלפי בית-המשפט של העולם אלא כלפי האזרחים הפשוטים שחיו ביישובים הישראליים הנתונים להתקפה ערבית מתמדת. הוא סבר שחובת ממשלתה של כל מדינה היא בראש-וראשונה להגן על עצמה ועל אזרחיה — כל כמה שתהיה בקורת שלילית בחוץ-לארץ על הגנה זו. ועוד שיקול אחד היה חשוב מאד בעיני בן-גוריון: צריך היה ללמד את אזרחי ישראל — ערבי-רב זה של אנשים, לשונות ותרבויות — שהממשלה, והיא בלבד, היא האחראית לבטחונם. ברור שקל היה הרבה יותר להרשות את הקמתן של מספר קבוצות אזרחים למלחמה בטורר, להתעלם רשמית ממעשי-תגמול ונקם פרטיים, ואחר-כך להתנער בקול-קולות מכל אחריות ל"תקריות" שהתפתחו כתוצאה מכך. אבל לא זו היתה דרכנו. היד המושטת לשלום לערבים תישאר מושטת, אבל באותו זמן זפאים ילדיהם של הקלאים ישראלים ביישובי-ספר לישון לבטח במיטותיהם בלילה. ואם הדרך היחידה להשיג זאת היא להלום בלי רחם במחנות הכנופיות הערביות, צריך יהיה לעשות זאת.

עד ל-1955 כבר בוצעו עשרות פשיטות-ענשים ישראליות כאלו, כולן בתגובה על מס-הדמים המכביד-והולך שגבו מאתנו, על מיקוש דרכינו ועל ההתקפות מן המערב על תחבורה שלנו. הפעולות הללו לא שמו קץ לטרור, אבל הן קבעו מחיר גבוה מאד לחיי המתישבים שלנו, והן לימדו את הישראלים שהם יכולים לסמוך על הצבא שלהם. לפחות לגבי המחצית החדשה של האוכלוסיה הדיגשו, לאמיתו של דבר, את ההבדל האמיתי בין חיים בחסד בארץ מסוימת לבין חיים בארץ ששייכת לך. אבל לדאבון-הלב הן גם סייעו להרחיב את הקרע בין בן-גוריון לשרת, שהוסיף לשלול כמה מפעולות-התגמול.

כעבור זמן-מה הפסיק בן-גוריון לקרוא לשרת בשמו הפרטי והתחיל לדבר אליו כאילו היה אדם זר. שרת נפגע עד מעמקי נפשו מקרירותו של בן-גוריון. אך מעולם לא אמר על כך שום דבר בפומבי, אף-על-פי שבליילה היה יושב בביתו וממלא את דפי יומנו בניתוחים נועזים של אפיו של בן-גוריון והייסורים שגרם

לו. ב־1956 אירע שמפא"י חיפשה לה מזכיר כללי חדש. בן־גוריון החליט שזה יהיה תפקיד אידיאלי בשבילי ושאל אותי מה דעתי על כך, והוא הציע שניפגש עם עוד כמה מהבריניו בביתו בירושלים לשוחח על הרעיון. לא כולם היו נלהבים במידה שווה, אבל אף־על־פי שפירוש הדבר היה שאצטרך לעזוב את הממשלה ואת משרד־העבודה, הייתי מוכנה להשאיר את ההכרעה למפלגה ובענין רב הקשבתי לדיון שהתפתח. ודאי שלא רציתי למסור את המשרד שלי לידי אדם אחר, אבל מצד שני חששתי ביותר לעתידה של מפא"י (שהפסידה קולות בבחירות של יולי 1955). חששתי שצריך — וגדולה מזו: אפשר — להרחיב במידה ניפרת את מספר חבריה של המפלגה ושאפשר יהיה להתגבר על האיום למפא"י, הן מן השמאל הקיצוני והן מן הימין הקיצוני, אם רק ייעשה מאמץ מוגבר מצד הנהגתה של מפא"י (שבאורח מובן למדי, אני מגיחה, היתה נוטה לסמוך על בן־גוריון שיעשה בשבילה הרבה מעבודתה). לפתע־פתאום שמעתי את שרת אומר כמו בהלצה: "טוב, אולי אני צריך להיעשות מזכיר המפלגה". כולם צחקו — חוץ מבן־גוריון, שקפץ על הבדיחה הקטנה של שרת. אינני חושבת שהוא היה מוצא פעם את לבו לבקש את שרת שיעזוב את הממשלה, אבל כאן צצה ההזדמנות באופן בלתי־צפוי — ובן־גוריון ודאי שמעולם לא היה אדם שיעלים עין מהזדמנויות.

"נהדר", אמר מיד. "רעיון נפלא! זה יציל את מפא"י". כולנו נרתענו וחשנו קצת מבוכה, אבל בדיעבד אמנם נדמה היה גם למפלגה שזה רעיון טוב מאד. ישיבות הממשלה הפכו יותר ויותר להיות ויכוחים גלויים על המדיניות בין בן־גוריון ושרת; ואף־על־פי שזה לא היה פתרון אלגנטי, זאת היתה — או שלפחות כך נראה הדבר — דרך להפחית מן הלחץ הגובר על כולנו שיצרה ההתנצחות המתמדת בין שני האנשים. "אינך חושבת שזה רעיון טוב שמישה ייעשה מזכיר המפלגה?" שאל אותי בן־גוריון כעבור יום־יומיים. "אבל מי יהיה שר־החוץ?" רציתי לדעת. "את", אמר בשקט. לא יכולתי להאמין למשמע־אזני. הדבר לא עלה על דעתי מעולם, אפילו כאפשרות דחוקה ביותר, וככלל לא הייתי בטוחה אם אוכל או אם ארצה להתמודד אתו. למעשה, רק בדבר אחד הייתי בטוחה: לא רציתי לעזוב את משרד־העבודה — ואמרתי זאת לבן־גוריון. אמרתי לו גם שאינני רוצה להיכנס בצורה זו לנעליו של שרת. אבל בן־גוריון לא היה מוכן לשמוע את השגותי. "זהו־זה", אמר — וזה היה זה.

שרת היה מר־נפש מאד. אני חושבת שתמיד שיער שאילו סירבתי לקבל לידי את משרד־החוץ האהוב עליו היה בן־גוריון מניח לו להמשיך בתפקידו עד בלי די. אבל הוא טעה. המתיחות בין בן־גוריון לשרת מעולם לא היתה מתנדפת לה סתם; המועד היה מאוחר מדי, אף־על־פי ששרת, כנראה, לא תפס זאת במשך זמן רב. רק כאשר שנים מידידי הקרובים עד מאד, זלמן ארן ופנחס ספיר, אמרו לו בפירוש שאם לא יתפטר מן הממשלה עלול בן־גוריון להניד לנו לכולנו שוב שלום, רק אז נכנע שרת. לוי אשכול אמר פעם, "כראש־ממשלה בן־גוריון שווה לישראל לפחות שלש אוגדות של צבא"; ובמובן ידוע הרי

זה מעיד לא פחות מכל דבר אחר על יוקרתו ועל כוחו האישי של בן-גוריון בעת
היא שגם שרת הסכים עם ההערכה הזאת. ודאי, בהמשך הזמן האשימו אחדים
מיריביו של בן-גוריון שהוא נפטר משרת כדי שיוכל להמשיך בדרכו ולתכנן
את מערכת סיני בלי שיעיק עליו חוסר-האהדה מצד שרת לענין הזה; אבל אני
עצמי בטוחה שמעולם לא היתה "מוימה" כזאת. פרשת יחסיהם לא הסתיימה אז.
שרת התרחק לזמן-מה מן החיים הציבוריים וכעבור זמן התמנה יושב-ראש הנהלת
הסוכנות היהודית. ב־1960, כשהתפוצצה "פרשת לבון", נעשה שרת — שכבר
חלה בחולי שעתידי היה למות בו ב־1965 — אחד האנשים שמתחו את הבקורת
הגלויה ביותר על בן-גוריון בגלל סירובו להניח ל"פרשה" למות מיטה טבעית.
לאמיתו של דבר, הואיל ונגעתי בנושא של פרשת לבון, כדאי שאכנס אליה
עכשיו, אם גם אין כלל בכוונתי לכתוב על כך חיבור מקיף וממצה. הסוגיה
במקורה ראשיתה ב"עסק ביש" בטחוני שהיה קשור למשימת ריגול במצרים
ב־1954 (שהיתה הרת-שואה בעצם הפיסתה, בלי לדבר כלל על הביצוע). זה היה
בזמן ששרת שימש ראש-ממשלה ושר-החוץ. שר-הבטחון החדש, שנבחר בידי
בן-גוריון עצמו, היה פנחס לבון, אחד מאנשי מפא"י המוכשרים ביותר ואם גם
הפחות יציבים, אינטלקטואל יפה-תואר ומסובך, שבעבר היה תמיד "יונה" גדולה
אלא שהפך להיות מין "נץ" פראי מאין כמוהו מזמן שהתחיל לתת דעתו על
עניינים צבאיים. רבים מאתנו חשבו שהוא בלתי-מתאים ביותר למשרד ההוא
הרגיש עד מאד. חסר היה את הנסיון הדרוש, וסבורים היינו שחסרו לו גם
סגולות השיפוט הדרושות. לא רק אני אלא גם זלמן ארן, שאול אביגור ועוד
כמה וכמה חברים ניסונו — לשווא — להשפיע על בן-גוריון שיחזור בו מבחירתו
ביוורש הזה. כרגיל, לא היה מוכן לשנות את דעתו. הוא פרש לשדה-בוקר ולבון
קיבל לידי את משרד-הבטחון. אבל הוא לא יכול להסתדר עם הצעירים הממולחים
שהיו תלמידיו המסורים ביותר של בן-גוריון — בהם משה דיין, שהיה אז
הרמטכ"ל של ישראל, ושמעון פרס, שהיה מנכ"ל משרד-הבטחון. הם לא חיבבו
את לבון ולא בטחו בו והם תבעו לו זאת בהחלט, ואילו הוא מצדו תבעו
באותה מידה שאין בכוונתו לחיות בצלו של בן-גוריון ובדעתו להטביע חותם
משלו. כך כבר נזרעו זרעי הצרות.

כאשר אירע "העסק הביש" הבטחוני, שהיה ראשיתה של הפרשה כולה, מונתה
ועדה לבדוק את סיבותיו ועילותיו. אינני בת-חורין להיכנס בפרטי העסק הביש
גיופו, וגם אין ברצוני לעשות זאת. לדעתי, די לי אם אומר שלבון טען כי לא
ידע מאומה על הפעולה והאשים את ראש-אמ"ן שתיכנן אותה מאחרי גבו. הוועדה
לא העלתה מימצאים חותכים באמת לא לכאן ולא לכאן, אבל היא גם לא זיפתה
את לבון מכל אחריות למה שאירע. על-כל-פנים, הקהל לא ידע על הפרשה כולה,
שנשמרה בסודי-סודות, והמעטים שידעו על-אודותיה הניחו שעכשיו נגמר הענין.
אף-על-פי-כן — ובלי שים לב לשאלה במי האשם — נעשתה שגיאה נוראה.
ללבון לא היתה ברירה אלא להתפטר, ובן-גוריון נקרא לחזור משדה-בוקר
למשרד-הבטחון.

ואחר־כך, כעבור שש שנים, שוב התלקח הענין כולו — והפעם הפך להיות שערוריה מדינית מן המדרגה הראשונה שהיו לה תוצאות טראגיות ביותר בשורות מפא"י גופה. חודשים על חודשים הטרידה הפרשה את הציבור הישראלי ובילבלה אותו, ובעקפים הוליכה לקרע שלי עצמי מבן-גוריון ולהתפטרותו הסופית מתפקידו כראש-ממשלה. ב-1960 טען לבון שבחקירה הראשונה נמסרו עדויות-שקר ושאפילו זויפו מסמכים. לכן דרש לבון שבן-גוריון יטהר את שמו בפומבי. בן-גוריון סירב; הוא לא האשים את לבון בשום דבר, אמר, ולכן אינו יכול לזכותו. בית-משפט יהיה צריך לעשות זאת. מיד הוקמה ועדה לחקור את התנהגותם של הקצינים שאותם האשים לבון שקשרו קשר נגדו. אבל עד שתספיק הוועדה להשלים את מלאכתה הביא לבון את הענין כולו לדיעתה של ועדה חשובה בכנסת, ולבסוף הגיע הדבר לעתונות.

המשך המערכה בין לבון לבן-גוריון התנהל במידה רבה ברשות-הרבים. אפיני הדבר ללוי אשכול שהוא קיבל עליו לנסות ולהרגיע את כל הנוגעים בדבר, אבל בן-גוריון התעקש על הצורך בחקירה משפטית. נראה היה בבירור שהוא מוכן בהחלט לפגוע בחבריו הקרובים ביותר ובמפלגה שבראשה עמד כדי לפתור את הבעיה בדרך היחידה שהיתה נכונה לדעתו — ולמנוע מאדם כלשהו להטיל דופי בצבא או במשרד-הבטחון. הוא הוסיף ודרש הליכים משפטיים, ואילו אשכול, ספיר ואני ניסינו להגיע ליישוב הסיכסוך בדרג הממשלתי — בצורה הוגנת ובצינעה. שבעה שרים נתמנו לוועדת-חקירה מיוחדת, וכולנו היינו אסירי-תודה על שבן-גוריון לא גילה שום התנגדות לכך. אך בהמשך הזמן הודיעה ועדת-השרים, שבן-גוריון קיווה כי תתמודד בו בדרישתו להליכים משפטיים, שאין צורך לעשות עוד שום דבר: לבון לא היה אחראי למתן ההוראה שהווליכה לעסק הביש, ואין צורך להוסיף ולטפל בענין. בן-גוריון רתח מועם וטען שאם הוועדה בטוחה שלבון לא נתן את ההוראה הרי יכולה האשמה לחול רק על ראש-אמ"ן. אולם הואיל ולא היתה לכך שום הוכחה, תוכל רק ועדה משפטית להכריע מי היה אחראי. יתר על כן, אמר, ועדת-השרים התנהגה בצורה פסולה ביותר. היא לא עשתה מה שהיה מוטל עליה לעשות; היא חיפתה על לבון, ובכלל היתה זאת חרפה. בינואר 1963 שוב התפטר בן-גוריון, לוי אשכול נעשה ראש-הממשלה לפי הצעתו של בן-גוריון, ובן-גוריון התחיל מבראשית במערכה שלו למען חקירה משפטית. אבל אשכול קץ כבר בפרשת לבון. הוא דחה את הרעיון. בן-גוריון היה כאחוז-דיבוק. הוא סמך על אשכול שיישמע לו, ואשכול סירב. וכך נעשו עכשיו אשכול המסכן וכל תומכיו בשורות המפלגה מטרות ראשונות-במעלה לחמת-זעמו של בן-גוריון.

אני לא יכולתי לסלוח לבן-גוריון לא על האכזריות שבה רדף את אשכול ולא על הצורה שבה נהג בכולנו ודיבר על כולנו, כולל אותי. גדמה היה כאילו לכל השנים שבהן פעלנו יחד לא היה שום ערך. בעיני בן-גוריון נעשינו אויבים אישיים, וכך התנהג כלפינו. משך שנים לא התראינו אחר-כך. אני חשבתי אפילו שבהלך-הרגשות שלי לא יהיה זה יאה לי שאשתתף במסיבה ליובל

השמונים של בן-גוריון ב-1968 (שאשכול לא הוזמן אליה), אף-על-פי שבן-גוריון שכת שליח מיוחד להזמין אותי. ידעתי שהוא יפגע מאד אם אסרב, אבל אני פשוט לא יכולתי לומר הן. הוא פגע קשה מדי בכולנו, ואני לא יכולתי להשלים עם הדבר. אילו באמת היינו כסילים ככל שאמר עלינו, מוטב, כשאנשים הם כסילים מלידה אין הרבה מה לעשות בנידון, ואין איש אשם בכך. אבל שום איש אינו נולד מושחת, וזאת היא האשמה נוראה! אם היו מנהיגים אחרים במפלגה מוכנים להתעלם מן העובדה שבן-גוריון חושב, או לפחות אומר, שהם מושחתים — טוב-ויפה. אשכול לא היה מוכן לכך, וגם לא אני. לא יכולתי להעמיד פנים כאילו לא היה הדבר מעולם. לא יכולתי לשכתב את ההיסטוריה, ולא רציתי לשקר לעצמי. לא הלכתי לאותה מסיבת-יובל.

ב-1969, כשהצגתי את ממשלתי הראשונה בפני הכנסת, נמנע בן-גוריון — שבינתיים פרש ממפא"י והקים את רפ"י (רשימת פועלי ישראל), יחד עם דיין ופרס — מן ההצבעה. אבל הוא מסר גילוי-ידעת. "אין כל ספק", אמר בכנסת, "שגולדה מאיר מסוגלת לשמש ראש-ממשלה. אך לעולם אין לשכוח שנתנה ידה למעשה בלתי-מוסרי". והוא הוסיף לשאת דברו על פרשת לבון. אולם סמוך לאחרית ימיו השלמנו בינינו. אני באתי לשדה-בוקר ליום-הולדתו השמונים-והמישה, ואף-על-פי שלא היתה בינינו התפייסות רשמית, שוב היינו ידידים. הוא מצדו דאג לבוא לרביבים כאשר ערך לי הקיבוץ של שרה וזכריה ב-1973 מסיבה ליום-הולדתי ה-75. מוכן, או כבר לא היה בן-גוריון, בעצם, בן-גוריון. אף-על-פי-כן, לפחות איחינו את הקרע האיום והמיותר ההוא — שעד היום הזה אין לי בשבילו שום הסבר מניח את הדעת. זו היתה, בצימצום גמור באמת, פרשת לבון, שהפרק הראשון בה כבר היה מאחרינו ב-1956, כאשר נעשיתי שר-החוץ השני של ישראל.

אף כי מקובל שהמסירה הרשמית של משרד ממשלתי מבוצעת על-ידי השר היוצא בנוכחותו של השר הנכנס, הרי לא כך גפרד שרת ממשרדו. הוא הלך לשם לבדו, קרא אליו את ראשי-המחלקות ונפרד מהם לשלום. אחר-כך הזמין אותי לבוא ולראותו, ומשך שלושה ימים נתן לי תדריך יסודי שכמוהו לא קיבלתי מימי משום אדם בשום ענין. טיפוסי היה הדבר לשרת שהוא ידע על המשרד שלו הכל עד לפרטי-פרטים, לרבות השם, המצב המשפחתי והבעיות האישיות של כל מי שעבד שם. הוא ידע אפילו את שמות ילדיהם של כל העובדים. אבל הוא אמר שלא ילווה אותי למשרד ביום הראשון שלי. יהיה עלי ללכת לשם לבדי. וכך הופעתי יום אחד היחידה-לנפשי במשרד-החוץ, בהרגשה עלובה, ומן-הסתם גם בפרצוף עלוב, ומתוך ידיעה מלאה שאני יורשת את מקומו של אדם שלא רק יסד את המשרד אלא גם עמד בראשו מאז 1948.

החודשים הראשונים שלי בתורת שרת-החוץ לא היו מאושרים הרבה יותר. הענין לא היה רק בזה שהייתי טירונית בין מומחים. הענין היה גם בכך שסגנונו של שרת היה כל-כך שונה משלי, והאנשים מן הסוג שבחר לעבודה במחיצתו — אף-על-פי שכולם היו מוכשרים להפליא ומסורים באמת-ובתמים — לא היו

בהכרח אנשים מן הסוג שעממם התרגלתי לעבוד. רבים מן השגרירים והפקידים הבכירים קיבלו את חינוכם באוניברסיטאות בריטיות, וסוג החכמות האינטלקטואלית המיוחד להם, ששרת התפעל ממנו כל-כך, לא תמיד היה לרוחי. למען היושר, גם לא יכלו להיות לי אשליות ביחס לעובדה שאחדים מהם חשבו בבירור שאני אינני האדם הנכון לתפקיד הזה. ודאי שלא הייתי ידועה לא בניסוחי המפולפלים ולא בדאגתי המרובה לגינונים של טכס, ושבע שנים במשרד-העבודה לא גראו להם הרקע המתאים ביותר לשר-חוץ. אך כעבור זמן התרגלנו כולנו זה לזה, ועלי לומר שבסך-הכל עבדנו יפה מאד ביחד, אולי מפני שתמיד היה הרבה כל-כך מוטל בפף.

נכנסתי למשרד-החוץ בקיץ 1956, כאשר הגיעו פעולות המחבלים הערבים — במיוחד הפידאין (כנופיות הפרושים המזוינים שנתמכו ואומנו על-ידי מצרים) לשיא בלתי-נסבל. הפידאין פעלו בעיקר מרצועת-עזה אך היו להם בסיסים גם בירדן, סוריה ולבנון, והם היו הורגים יהודים בלבה של ישראל ממש, במקומות כרחובות, לוד, רמלה ויפו. המדינות הערביות הסבירו את עמדתן מזמן. "אנו מפעילים זכות של מלחמה", אמר נציג מצרי ב-1951 כשלימד זכות על סירובה של מצרים להרשות לספינות ישראליות לעבור בתעלת-סואץ. "שביתת-הנשק אינה שמה קץ למצב של מלחמה. אין היא אוסרת על ארץ להפעיל זכויות מסוימות של מלחמה". יפה מאד ידענו שהם עדיין דגלו ב"זכויות" אלו ב-1955 וב-1956. הקולונל גמאל עבד אל-נאצר, שעלה לשלטון במצרים ב-1952 ועכשיו היה הדמות האדירה ביותר בעולם הערבי, שיבח את הפידאין בגלוי. "אתם הוכחתם", אמר אליהם, "שאתם גיבורים שארצנו כולה יכולה לסמוך עליהם. יש להחדיר ולהפיץ את הרוח שבה אתם נכנסים אל ארץ האויב". ראדיו-קאהיר גם העתיר על המרצחים תשבחות בלי סוף בלשון שהיתה צלולה כבדולח: "בכני ישראל", נאמר בפומון חוזר אחד, "יום הכליון קרב לבוא".

האו"ם לא עשה שום מעשה של ממש להפסקת מעשי-הזוועה של הפידאין. מזכיר-האו"ם, דאג האמרשלד, אמנם הצליח להסדיר הפסקת-אש לימים אחדים באביב 1956, אך כאשר שבו הפידאין להצות את הגבול הגיח לענין ולא חזר למזרח התיכון. אני יודעת שכיום צמח פולחן קטן סביב אישיותו ודקות הבחנותיו של מר האמרשלד, אבל אני אינני שותפה לזה. לעתים קרובות הייתי נפגשת אתו לאחר שהתראה עם בן-גוריון ושוחח אתו שעה או שעתיים על בודיום ושאר נושאים פילוסופיים, שבהם היה להם ענין משותף. אחר-כך היינו דגים, הוא ואני, בנושאים שיגרתיים כמו הפרת איזה סעיף בהסכם שביתת-הנשק עם ירדן או איזו תלונה שהיתה לנו על האו"ם. אין פלא שהאמרשלד מצא שבן-גוריון הוא מלאך ושאתי אי-אפשר להסדר. בעיני לא היה האיש מעולם ידיד לישראל, ואף כי השתדלתי מאד שלא להראות זאת הרי אני משערת כי חש שבעיני אין הוא כל-כך נייטרלי כמה שנוגע למצב במזרח התיכון. אם הערבים שללו משהו — וזאת עשו כל הזמן — לא המשיך האמרשלד בענין מעולם. אין זאת אומרת שעם בואו של אז תאנט (המדינאי הבורמני שירש את מקומו באו"ם) השתפר המצב

בהרבה. למרות כל שנות הידידות בין בורמה לישראל, ולמרות היחסים החמים באמת שהיו לו אישית עם הארץ, ואתנו, הרי ברגע שנעשה או תאגט מזכיר-הא"ם התחילו זמנים קשים מאד בשבילנו. כפי הנראה מצא גם הוא כי אין כלל באפשרותו לנהוג בתקיפות כלפי הרוסים או כלפי הערבים, אף-על-פי שהוא לא התקשה כלל לגלות תקיפות מופלגת כלפי ישראל.

אבל כל זה בדרך-אגב. ודאי שלא מזכיר-הא"ם היה אחראי למעשי הרצח, השוד והחבלה שבוצעו כמעט דבר-יום-ביומו על-ידי הפידיאין. באחת ההתקפות הללו ירו מן הגבול הירדני על קבוצה של ארכיאולוגים שפעלו ברמת-רחל על-יד ירושלים. ארבעה אנשים נהרגו ועוד הרבה נפצעו. אחד מן הארבעה נמנה עם בני משפחתי. זה היה חותנו של מנחם, אביה של איה, הוקר נכבד ועדין-נפש שמעולם לא פגע בנבוב כל ימי-חייו, וזכור לי שביני לבין עצמי הירהרתי במרירות כי יש משהו מטורף בעולם המקבל בשקט את המושג של "זכויות מלחמה" אך הוא אדיש כל-כך ל"זכויות השלום". אבל האחריות האמתית רבצה — לא בפעם האחרונה — על שכם הרוסים.

ב-1955 נחתם הסכם בין צ'כוסלובקיה (קרי: ברית-המועצות) ומצרים שכתוצאה ממנו היתה מצרים מקבלת אספקת נשק ללא קץ כמעט — החל בצוללות ומשחתות וגמור בטנקים ונגמ"שים. אפשר גם אפשר לשאול איך קרה הדבר שפתאום החליטה ברית-המועצות לספק חימוש למדינה שלא הסתירה כלל שכוונתה "לכבוש מחדש את פלשתינה", כניסוחו של הקולונל נאצר. התשובה היא שהדבר לא היה פתאומי כלל. במאבק הגלובאלי של שנות ה-50, שכונתה (לא לגמרי בדיוק, מבחינתנו) המלחמה הקרה, השתדלו גם ארצות-הברית וגם ברית-המועצות להתחרות זו עם זו על חסדי המדינות הערביות, ובמיוחד על חסדיה של מצרים. ארצות-הברית וברייטניה אולי קצת לא נוח היה להן בחיזור שלהן אחרי מצרים הנאצרית, אבל לברית-המועצות לא היו שום נקיפות-מצפון. העובדה שברית-המועצות מאפשרת את הגשמת החלום המצרי על סיבוב שני של מלחמה נגד ישראל הוצדקה — במידה שהרוסים מרגישים בכלל צורך להצדיק את עצמם — בנימוקים שאת הציונות, שהיא דבר רע כל-כך, צריך לדכא בכל מקום. וכדי להוכיח כמה היא רעה, המציאו במוסקבה ב-1953 את "עלילת הרופאים". הודיעו לעם הרוסי כי תשעה רופאים (שלא פחות משהיה מהם היו יהודים) ניסו לרצוח את סטאלין ועוד כמה מנהיגים סובייטים, ובזים משפט נתעב במסגרת המסע האנטי-יהודי שהופעל בכל רחבי ברית-המועצות.

אחר-כך התפוצצה לילה אחד פצצה קטנה בגן של הצירות הסובייטית בתל-אביב. מיד האשימו הרוסים את ממשלת ישראל שתיכננה את התקרית וניתקו את היחסים הדיפלומטיים. אך אפילו כאשר חודשו היחסים הדיפלומטיים כעבור חודשים אחדים נמשך מסע-התעמולה האנטישמי בבריה"מ, שרימו בלי הפסק על הציונות; והפומון על "הציונים המשרתים את מחרחרי-המלחמה האימפריאליסטים" התחדש בצ'כוסלובקיה, שפתחה במסע בזוי משלה נגד היהודים.

למרות כל זה — ולמרות ההכנות שלא הוסתרו מצד הסובייטים והערבים למלחמה

נוספת — סירבו ארצות-הברית ובריטניה למכור לנו נשק. כל כמה שהתדפקנו על דלתותיהן לעתים קרובות וברעש גדול, לא הועלנו מאומה. תמיד היתה התשובה שלילית, אף כי בתחילת 1956 ממש רמזה ארצות-הברית — שעדיין סירבה למכור לנו נשק — לצרפת ולקנדה שלא איכפת לה אם תמכורנה לנו הן. אבל צרפת לא חיכתה לרשיון מארה"ב. מטעמים משלה כבר החליטה לבוא לעזרתה של ישראל, ואם גם לא יכלה להשתוות ל"נדיבות" ללא גבול שגילו הסובייטים כלפי מצרים, הרי עכשיו סוף-סוף לפחות לא היינו חסרי-מגן לגמרי וגם לא בודדים לגמרי.

בקיץ 1956, כשהתחלתי להתבסס במשרדי החדש ולהתרגל, בתוך שאר דברים, לכך שיקראו לי גברת מאיר — התהדקה עניבת-החנק על צווארינו עוד מעט. נאצר עשה את המחווה הדראמתי ביותר שלו. ביולי הוא הלאים את תעלת-סואץ! מעולם לא עשה שום מנהיג ערבי מעשה מרעיש כלי-כך לפני כן, והדבר השאיר רושם עמוק בעולם הערבי. אכן, רק עוד דבר אחד היה נאצר צריך לעשות כדי שיעלו על נס את מצרים שתחת שלטונו כמעצמה המוסלמית העליונה — להשמיד אותנו. בשאר מקומות בעולם דנו בדאגה בהלאמתה של התעלה מבחינת עסקי-הפוליטיקה המעצמתיים. אבל אנחנו בישראל היינו מודאגים יותר מן הגידול בכוחן הצבאי של מצרים וסוריה, שחתמו על הסכם לאיחוד המפקדות העליונות שלהן. לא היה עוד שום ספק כי אין מנוס ממלחמה וכי המצרים שוב נפלו קרבן להזיה של נצחון על ישראל — דרך-אגב, הזיה המפארת את עצמה, שנאצר עצמו פיתח אותה בספרו, הפילוסופיה של המהפכה.

יש כבר ספרות כה גדולה (קצתה עובדות וקצתה בדיוח) על מערכת-סיני עד שהתרומה שלי יכולה להיות צנועה בהחלט, לדעת. אבל עלי להדגיש עובדה אחת. בלי להביא בחשבון את נסיון-הנפל של הצרפתים והבריטים להשתלט על תעלת-סואץ, הרי המהלומה של ישראל עצמה נגד המצרים ב-1956 היתה לה מטרה אחת, ואחת בלבד: למנוע את חורבנה של מדינת-ישראל. האיום היה ברור ולא הניח מקום לטעות. כמו שאמרתי לאחר זמן בעצרת האו"ם, "גם אם איש מלבדנו לא בחר לעשות זאת, אנחנו זיהינו את הסימפטומים". אנו ידענו כי שלטונות רודניים — לרבות אלה השוקדים בצורה מלבבת להודיע לעולם על תכניותיהם — בדרך-כלל הם מקיימים את הבטחותיהם, ובישראל לא היה איש ששכח את לקח המשרפות ומה פירושה של השמדה גמורה באמת. אם לא היינו מוכנים שיחסלו אותנו, מעט-מעט או בהתקפה פתאומית אחת, היה עלינו לנקוט יזמה — אף כי אלוהים יודע שלא קל היה לקבל את ההחלטה הזאת. בכל-זאת, הוחלט הדבר. בסתר התחלנו לתכנן את מערכת-סיני (המכונה בישראל "מיבצע קדש").

הצרפתים הביעו את נכונותם לספק לנו נשק והתחילו לעבד את התכניות החשאיות שלהם להסתערות האנגלו-צרפתית המשותפת על תעלת-סואץ. בספטמבר הציעו לבן-גוריון לשלוח משלחת לצרפת לשיחות עם גי מולה (שעמד בראש ממשלתה הסוציאליסטית של צרפת), כריסטיאן פינז (שר-החוץ הצרפתי) ומוריס בורז'ס-מונורי (שר-ההגנה הצרפתי), והוא ביקש שאצטרף לקבוצה בתורת שרת-

החוץ של ישראל. התבורה כללה את משה דיין, שמעון פרס ומשה כרמל (שר התבורה שלנו, שהצטיין בשירותו כמפקד-חטיבה במלחמת-העצמאות). אין צורך לומר שלא יכולתי אפילו לרמוז לשרה שאני נוסעת לחוץ-לארץ. למען האמת, אפשר היה למנות באצבעות של יד אחת את מספר האנשים שידעו משהו על כל הרעיון בשלב ההוא, מחוץ לאלה שעמדו לנסוע בפועל-ממש. זה היה באמת סוד כמוס. אפילו הממשלה שמעה על הפעולה המשותפת עם הצרפתים והבריטים, והחליטה על פרטי המערכה, רק ימים אחדים לפני תחילתה, ביום-השני, 29 באוקטובר, ולמנהיגי האופוזיציה מסר בן-גוריון על הדבר אפילו במאוחר יותר מאשר לממשלה. קיצורו של דבר, כולם הופתעו — לא רק נאצר!

טסנו לצרפת משדה-תעופה סודי במטוס צבאי צרפתי ישן ורעוע שהתאורקה היתה בו גרועה מאד. כולנו החרשנו מאד, ומובן שהיינו מתוחים מאד. ואצל אף אחד מאתנו לא השתפר מצב-הרוח ביותר כאשר משה כרמל, בשעה שעבר בתוך המטוס, כמעט נפל החוצה מאשנב-הפצצות, שלא הוגף כהלכה. לטוב-המזל הצליח-למשוך עצמו בחזרה למטוס, אבל שלש מצלעותיו נשברו אגב כך!

התחנה הראשונה שלנו היתה בצפון-אפריקה, ושם איכסנו אותנו בבית-הארהה צרפתי נעים מאד והגישו לנו סעודה נהדרת. למארחים שלנו לא היה כל מושג על זהותנו, וזכור לי כמה השתוממו כאשר גילו כי המשלחת המסתורית כוללת אשה. על-כל-פנים, משם טסנו הלאה לשדה-תעופה צבאי על-ידי פאריז ולפגישות שלנו עם הצרפתים. אני אף לא העזתי להיכנס לפאריז, וזכור לי שבערה בי חמתי על דיין שהלך לישי — אף כי למולנו לא הכיר אותו איש. העיקר בשיחות הללו היה לעבד פרטים שונים בנוגע לסיוע הצבאי שהבטיחו לנו הצרפתים, ובמיוחד ההתחייבות הצרפתית החיונית להגן על השמיים שלנו, אם נבקש זאת. אבל זו היתה רק הראשונה בשורה של פגישות כאלו, שבאחת מהן השתתף בן-גוריון עצמו.

ב-24 באוקטובר התחלנו בסודי-סודות לגייס את המילואים שלנו. לציבור — ובאותה מידה, אני מניחה, גם למודיעין המצרי — ניתן הרושם שהואיל וצבא עיראקי נכנס בצורה מבשרת-רעה לירדן (שלא מכבר הצטרפה לפיקוד המצרי-הסורי המשותף) הרי אנו מתכוונים להסתערות נגד ירדן, והגייסות שלנו שהתרכזו בגבול הירדני סייעו להוסיף משקל לשמועה. שבוע לפני המועד שנקבע לראשיתה של מערכת-סיני נערכה במשרד-החוץ ועידה של שגרירים ישראלים, במידה ידועה כדי שאוכל להיפגש עם אחדים מנציגינו החשובים יותר בחוץ-לארץ לפני שתתכנס עצרת האו"ם. מלבד שגרירנו בצרפת, יעקב צור, שהיה בסוד הדברים, חזרו שאר הנציגים למשמרתם ארבעה ימים לפני פרוץ המלחמה בלי לדעת על-אודותיה מאומה. שרת, שנסע להודו מיד לאחר שנטלתי את המשרד לידי, היה ממש בשיחה עם נהרו כאשר נודע להם שמערכת-סיני התחילה, ונהרו לא היה יכול להאמין שהאורח שלו אינו יודע על כך שום דבר. אבל הסודיות הגמורה היתה הכרח חיוני.

במשך השבוע או השבועיים האחרונים לפני תחילת המערכה, כשעבדתי

במשרד-החוץ או כשניסיתי להתארגן במשכן שר-החוץ (שאליו העתקתי את מגורי בקיץ), חשתי מדי-פעם צורך לשובה עם מישוהו על מה שעתיד היה לקרות, כידוע לי, ב-29 באוקטובר. אין הרגשה עזה יותר של בדידות, או הרגשה טבעית פחות ליצור-אנוש, מן הצורך לשמור על סוד הנוגע לחיי כל אדם סביבו, וגדמה לי שרק במאמץ עצום, על-אנושי כמעט, אפשר לעמוד בזה. בכל מקום שהלכתי ובכל אשר עשיתי, מעולם, אף לרגע אחד, לא נשכחה מלבי העובדה שבעוד ימים אחדים נהיה במלחמה. לא היה לי שום ספק שנגצת, אך כל כמה שיהיה הנצחון שלנו גדול יהיו בכל-זאת הרבה סבל וסכנות. הייתי מסתכלת באנשים הצעירים במשרד-החוץ, או בנער שהיה מביא לי את העיתונים, או בפועלי-הבנין שעבדו ברחוב מול ביתי, ושאלת את עצמי מה יקרה להם כשתתחיל המלחמה. זאת לא היתה הרגשה טובה כלל, אך בשום דרך אחרת לא יכולנו להיפטר מן הפיזיאיין ולהכריח את המצרים להבין שישראל אינה מוכנה להיעלם מרצונה הטוב. את סוף-השבוע האחרון שבאותו חודש אוקטובר הארוך והלוהט ביליתי עם שרה, זכריה וילדיהם ברביבים. שאל היה או בן ששה חדשים, ותינוק יפהפה שאותו כמעט לא ראיתי מאז נולד. בדרכי לקיבוץ ניסיתי לא לחשוב על המלחמה, אבל זה היה בלתי-אפשרי. אם ישתבש משהו הרי בנגב ובדרך רביבים עצמה יבקיע לו הצבא המצרי את דרכו לתוך ישראל כשהוא נושא את עיניו להשמיד ולאבד. שיחקתי עם הילדים, ישבתי עם שרה וזכריה בצל העצים הירוקים שעליהם היתה גאותה של רביבים, ביליתי ערב עם ידידים שלהם (ושלי), ושוחחנו, כדרכם של ישראלים תמיד, "על המצב" — ופירוש הדבר, בכל שנה שהיא, הסכנה הממשית לעצם קיומה של ישראל. וכל הזמן חשבתי לעצמי: "האם באמת אנו מוכרחים להמשיך כך לעולם, לחשוש לילדים ולנכדים ולהילחם, להרוג וליהרג?" אבל לא יכולתי אפילו להזכיר אותם על מה שצפוי לבוא.

קצת לפני צאתי מרביבים לשוב לירושלים ניגש אלי בחור אחד צעיר. הכרתי את פרצופו (הוא היה אחד ה"ותיקים" בקיבוץ), אך את שמו לא זכרתי. הוא הציג את עצמו לפני, הסביר שהוא ממונה על הבטחון ברביבים, ואמר שכבר ידוע לו שמשוהו עומד להתרחש. הוא לא השתמש במלה "גיוס", אבל הבינונו זה את זה להפליא. "אני יודע שאת לא יכולה לספר לי כלום", אמר בנעימה מתנצלת מאד, "ושאינני צריך אפילו לשאול אותך. אבל האם אנו צריכים להתחיל לחפור חפירות?" הבטתי סביבי על הקיבוץ הקטן, החשוף והגוחל-לפגיעה כל-יך בלב הנגב, ולתוך עיניו הרציניות של האיש הצעיר. "אני חושבת שאילו הייתי במקומך אולי הייתי מתחילה בזה", עניתי ונכנסתי למכונית. לאורך כל הדרך בחזרה לירושלים ראיתי סימנים של הגיוס שכבר התנהל בעל-פה, במברקים ובטלפון; כמעט בכל תחנת-אוטובוס היו אנשים בבגדים אזרחיים עומדים בתור לאוטובוסים שיבואו ויקחו אותם ליחידות שלהם.

מערכת-סיני התחילה בהתאם לתכנית אחרי שקיעת השמש ב-29 באוקטובר, ונגמרה בהתאם לתכנית, ב-5 בנובמבר. בתוך פחות מ-100 שעות עברו כוחות צה"ל, שעיקרם אנשי-מילואים שנסעו בערבוביה מטורפת של כלי-רכב צבאיים

ואורחיים, את כל רצועת עזה ואת חצי-האי סיני וכבשו אותם מידי המצרים — שטח גדול פי שנים-וחצי מישראל עצמה. סמכנו על ההפתעה, המהירות והבילבול הגמור של הצבא המצרי, אבל רק כאשר טסתי בעצמי אחרי-כן לבקר בשרם אל-שייך בקצה הדרומי של סיני וסיירתי במכונית ברצועת-עזה הבינתי באמת את היקף הנצחון שלנו — את עצם שיעורו ושממונו של שטח שבו עברו בדהרה בתוך פחות משבעה ימים אותם הטנקים, הזחלילים, משאיות הגלידה, המכוניות הפרטיות והמוניות. מפלחם של המצרים היתה מוחלטת. קיני הפידיאין בוערו. מערכת ההגנה המשוכללת של המצרים על סיני — המבצרים והגדודים שהוסתרו במדבר — הוצאה לגמרי מכלל שימוש. מאות-אלפי כלי-הנשק ואותם מיליונים על מיליונים כדורים — רוסיים בעיקרם — שנאגרו לשימוש נגדנו היו עכשיו חסרי-ערך. שליש מן הצבא המצרי נשבר. מתוך 30,000 החיילים המצרים שאותם מצאנו נודדים בחולות בצורה מעוררת-רחמים נלקחו 5,000 בשבי כדי להציל אותם מלמות בצמא (ובסופו של דבר הוחלפו בישראלי היחיד שהצליחו המצרים לקחת-בשבי). אבל אנחנו לא יצאנו למערכת-סיני לשם שטחים, שלל או שבויים, ומבחינתנו זכינו בדבר היחיד שבו רצינו: שלום, או לפחות ההבטחה של שלום לשנים אחדות, ואולי אפילו ליותר מזה. אף-על-פי שהאבידות שלנו היו "קלות", קיוונו נואשות ש-172 הישראליים שנהרגו (כ-800 נפצעו) יהיו קרבנות-הקרב האחרונים שנצטרך להתאבל עליהם אי-פעם. הפעם נעמוד על כך ששכנינו ישלימו אתנו ועם קיומנו.

כמובן, לא כך התגלגלו הדברים. אף-על-פי שניצחנו במלחמה שלנו נגד מצרים, הרי הצרפתים והבריטים הפסידו במלחמה שלהם — במידה ידועה בגלל אולת-היד שלהם אך בעיקר בגלל התגובה הציבורית, השלילית במידה מכרעת, בצרפת ובבריטניה-הגדולה על הדבר שראו בו הסתערות אימפריאליסטית על צד שלישי אף-מפשע. תמיד חשבתי שאילו היתה ההתקפה האנגלו-צרפתית על הסואץ מהירה ויעילה יותר היתה סערת המחאות בארצות הללו דועכת מול עובדה מוגמרת. אך למעשה נכשלה ההסתערות המשולבת, והצרפתים והבריטים חזרו בהם מרגע שדרש האו"ם, בלחץ נמרץ מצד ארה"ב והסובייטים, שיוציאו את חילותיהם מן האיזור של תעלת-סואץ. האו"ם גם דרש את נסיגת ישראל מחצי-האי סיני ורצועת-עזה.

בזה התחילו ארבעה וחצי החודשים קורעי-הלב של מערכה דיפלומטית שניהלנו — והפסדנו בה — באו"ם, בנסינונו לשכנע את אומות העולם שאם ניסוג אל קווי שביתת-הנשק של 1949 שוב תפרוץ מלחמה במזרח התיכון באחד הימים. האנשים הללו, מיליוני האנשים הללו שעד היום לא תפסו עדיין אל-נכון את מציאות המאבק של ישראל על חייה, והזריוסם כל-כך לגנות אותנו על שאין אנו "גמשיים יותר" ועל שאין אנו נסוגים בנעימות לגבולות הקודמים שלנו בכל פעם שאנו נאלצים לצאת למלחמה, טוב יעשו אם יהגו במהלך המאורעות מלאחר 1956 וישאלו את עצמם מה הושג הודות לעובדה שאמנם פינינו או באי-רצון את סיני ורצועת-עזה. התשובה היא: רק עוד מלחמות, כל אחת מהן עקובת-דמים ויקרה

הרבה יותר משהיתה מערכת-סיני. אילו הניחו לנו להישאר במקום שהיינו עד שיסכימו המצרים לשאת-ולתת אתנו כי אז ודאי שההיסטוריה של המזרח התיכון בשנים האחרונות היתה שונה מאד. אבל הלחץ היה נמרץ, ולבסוף נכנענו. הנשיא אייזנהאואר, שבעלי-בריתו האירופיים לא גילו לו מאומה על כוונותיהם, רתח ואמר שאם ישראל לא תסוג מיד הרי ארצות-הברית תתמוך בסאנקציות נגדה באו"ם.

אולם מקור הלחץ הגדול ביותר היתה ברית-המועצות, אשר לא די שחזתה במפלתה השלמה של מצרים — למרות כל התמיכה הסובייטית — אלא גם יכלה עכשיו לטשטש את סוגיית הפלישה הטרייה של הסובייטים להונגריה על-ידי כך שצווחו בקולי-קולות על הקנוניה הקולוניאליסטית הנוראה נגד מצרים, ויותר מכל — על ה"תוקפנות הפרועה" של ישראל. מתוך השקפה-לאחור, אין זה מתקבל על הדעת שאימויו של ראש-הממשלה הסובייטי ניקולאי בולגאנין בהתערבות סובייטית ישרה במזרח התיכון היו מביאים לידי מלחמת-עולם שלישית, אבל בזמנו כך התפרשו האזהרות הנועמות שלו. נדמה היה כאילו ממש כל העולם נגדנו, אבל אני חשבתי שאין אנו צריכים לוותר בלי קרב.

בדצמבר 1956 יצאתי לאו"ם בחששות כבדים. אך לפני נסיעתי רציתי לראות במו-עיני את סיני ואת רצועת-עזה, ואני שמחה שעשיתי זאת, כי לולא כן לא הייתי מבינה באמת לעולם את מלוא חומרתו של המצב שבו היינו לפני מערכת סיני. לעולם לא אשכח איך ראיתי בפעם הראשונה את המיתקנים הצבאיים המשוכללים שהקימו המצרים בשרם אל-שייך — מתוך זילזול באו"ם גופו — אך-ירק כדי להטיל הסגר בלתי-חוקי על השיט שלנו. האיזור של שרם אל-שייך הוא נחמד במידה לא-תאומן; המים של ים-סוף הם ודאי המים הכחולים והזכים ביותר בעולם, וסביבם הרים בשלל צבעים החל באדום-עז וגמור בסגול וארגמן. שם, על אותו רקע שאנו ויפהפה, על חוף ריק, עמדה הסוללה הגרוטסקית של תותח-יצי ענקיים ששיתקה את אילת זמן כה רב. בשבילי היתה זו תמונה שסימלה את הכל. אחר-כך סיירתי ברצועת-עזה, שממנה יצאו בעבר הפידיאייז למשימות-הרצח שלהם במשך חודשים כה רבים ואשר בה החזיקו המצרים רבע מיליון אנשים, נשים וטף (שמהם היו קרוב ל-60 אחוז פליטים ערבים) בצורה המבישה ביותר בעוני ובחוסר-כל. התחלחלתי למראה-עיני שם ולנוכח העובדה שהעלובים הללו הוחזקו במצב משפיל שכזה יותר מחמש שנים רק כדי שיוכלו המנהיגים הערבים להראות לתיירים את מחנות-הפליטים ולעשות מהם הון פוליטי. אפשר היה, וצריך היה, לישב מיד את הפליטים הללו מחדש באיזו מן הארצות הערביות של המזרח התיכון — אגב, ארצות שהם שותפים עמיהן בלשון. במסורות ובדת. עדיין היו הערבים יכולים להמשיך בריב שלהם אתנו, אך הפליטים לפחות לא היו מוחזקים במצב של רעב-למחצה ולא היו חיים באימה נוראה שכזאת מפני אדוניהם המצרים.

בעל-כרחי השוויתי מה שראיתי ברצועת-עזה עם מה שעשינו אנו — למרות כל השגיאות שעשינו — למען היהודים שבאו לישראל באותן שמונה שנים, ואני

מניחת שבגלל זה פתחתי בנאומי בעצרת האו"ם ב-5 בדצמבר 1956 לא כדיבורים על המלחמה שבה ניצחנו אלא על הפליטים היהודים שאותם יישבנו:

העם של ישראל יצא אל המדבר או היפה שרשים בטרשייהרים והקים שם כפרים חדשים, סלל כבישים, בנה בתים, בתי-ספר ובתי-חולים; בו-זמן נשלחו טרוריסטים ערבים, שחדרו לארץ ממצרים ומירדן, על-מנת להרוג ולהרוס. ישראל הפרה בארות, הביאה מים בצינורות ממרחקים גדולים; מצרים שלחה פידאיין לפוצץ את הבארות ואת הצינורות. יהודים מתימן הביאו אתם ילדים חולים ומורעבים מתוך אמונה ששנים מכל חמישה ימותו; אנו הפחתנו את המספר הזה עד כדי אחד לעשרים-וחמישה. בזמן שאנו האכלנו את התינוקות הללו וריפאנו את מחלותיהם, נשלחו הפידאיין לזרוק פצצות על ילדים בבתי-כנסת ורימונים לתוך מעונות-תינוקות.

בהמשך דברי נגעתי ב"זכויות-המלחמה" המהוללות הללו, בתירוץ הפסול ההוא של "מעמד צד לוחם" נגד ישראל, הפרגוד שמאחריו אימן הקולונל נאצר את הפידאיין ושילח אותם נגדנו:

נעשתה חלוקה נוחה. המדינות הערביות נהנות באורח חד-צדדי מ"זכויות המלחמה"; ישראל נושאת באורח חד-צדדי באחריות לשמירה על השלום. אבל לוחמות איננה רחוב חד-סטרי. האם איפוא מפתיע הדבר שעם שעמל בצל ההבחנה המפלצתית הזאת נעשה קצרי-רוח לבסוף עד שהוא מחפש דרך להציל את חייו מסכנות המלחמה המווסתת שמנהלים נגדו מכל הצדדים?

אולם עיקרו האמיתי של אותו נאום לא היה להעלות את ההאשמות המוכרות — כל כמה שהיו מוצדקות — וגם לא לנסות להעמיד שוב את זו הקרויה משפחת-האומות על הרקע המידי של מערכת-סיני. העיקר לא היה אפילו להעלות את התכניות המצריות המפורטות מאד להשמדתה של ישראל, שהיו ידועות לנו. היה דבר אחר, משהו חשוב הרבה יותר: לנסות עוד פעם, ובפומבי, לתהות על מקור השנאה שהוגים המנהיגים הערבים לישראל ולהביא כמה הצעות ממשיות לשלום אפשרי. רצוני להדגיש את העובדה שנשאתי את הנאום הזה בסוף 1956, לפני כעשרים שנה. אם הוא מוכר במשהו הרי זה רק מפני שמאו הוספנו לומר אותו דבר עצמו, ובערך באותה מידה של הצלחה שהיתה לנו ב-1956!

בעיית-היסוד במצב כולו היא האיבה הערבית המאורגנת בשיטתיות נגד ישראל. האיבה הערבית הזאת איננה תופעת-טבע. באופן מלאכותי מטפחים ומפרנסים אותה. לא ישראל, כפי שטענו כאן, היא מכשיר של קולוניאליזם. בגלל הסיכסוך הישראלי-הערבי נשאר האיזור נתון לרחמיהם של כוחות-חוץ העומדים בהתחרות מסוכנת. רק על-ידי חיסול הסיכסוך ההוא יוכלו תושבי האיזור לחשל את גורלותיהם שלהם מתוך עצמאות ותקוה. רק בסיכוי הזה טמונה התקוה לעתיד יותר בהיר של שוויון וקידמה לכל העמים הנוגעים

בדבר. אם יותרו הערבים על השנאה כעקרון במדיניותם, יהיה הכל אפשרי.

שוב ושוב הושיטה ממשלת ישראל את ידה לשלום לשכנותיה, אך לשווא. במושב התשיעי של העצרת הציע נציג ישראל שאם עדיין אין הארצות הערביות מוכנות לשלום יהיה בזה מן המועיל, כשלב מוקדם או שלב-מעבר, לכרות הסכמים שיחייבו את הצדדים על מדיניות של אי-התקפה ויישוב סיכסוכים בדרכי-שלום. התשובה היתה דחייה גמורה. הנכונות שלנו להיפגש עם הנציגים של כל הארצות הערביות או איוו מהן עדיין עומדת בעינה. מעולם לא שמענו הד מעבר לגבולותינו לקריאתנו לשלום.

הרעיון של השמדת ישראל הוא ירושה ממלחמתו של היטלר נגד העם היהודי, ולא מקרה הוא שחייליו של נאצר נשאו תרגום ערבי של מלחמתי בתרמילים שלהם. אלה התרדים בכנות לשלום ולחופש בעולם: היו מאושרים יותר, אני סבורה, אילו נתנו לאנשים האלה איוו ספרות המרוממת יותר את הנפש להדרכתם. אף-על-פי-כן, אנו משוכנעים שהזרעים המסופנים האלה לא הצליחו עדיין להשחית את העמים הערביים. המשחק הקטלני הזה הוא משחק שהמנהיגים המדיניים הערביים צריכים להפסיקו למען האינטרסים של העמים הערביים עצמם...

מה צריך לעשות עכשיו? האם נתזור למשטר של שביתת-גשק שהביא עמו כל דבר חוץ משלום ושמצרים התיתסה אליו בביטול ובלעג? האם שוב ישרוף מדבר-סיני קינים של פידאיין ויהיה שדה-היערכות לצבאות תוקפניים המתכוננים להסתערות? האם הטראגדיה חייבת לחזור ולהישנות בתיבת אבקה-השריפה של המזרח התיכון? שלום האיזוור שלנו, ואולי לא של האיזוור שלנו בלבד, תלוי בתשובות שיתנו על שאלות אלו.

או אולי, שאלתי, תתחיל עכשיו העצרת לחשוב על העתיד "באותה מידה של מרץ ועקשנות" שבה היא קוראת לנו להוציא את צבאנו מעבר לגבול שלא יוכל להישאר "פתוח לפידאיין אבל סגור לחיילי ישראל"? ודאי, השלום הוא לא רק נחוץ אלא גם אפשרי. ימים אחדים בלבד לפני הנאום שלי שמעתי את נציג מצרים, שדיבר מעל אותה בימה, משמיע נאום שאם גם אולי לא היה מקורי ביותר הרי לפחות בקע ממנו צליל אשר, לשם שינוי, לא איים במלחמה. כאשר הקשבתי לו ראיתי לנגדי לדקה אחת תמונה של המזרח התיכון כמו שיוכל להיות אם תיפולנה פעם המחיצות (שהפכו למעשה מיתרסים) בין הערבים לבינינו. כשהגיעה שעתי לנאום, נדמה היה לי שאם אחזור על דבריו לא יהיה זה הדבר הגרוע ביותר בשבילי:

יחד עם רוב-רובם של עמי העולם אומרת מצרים, ותוסיף לומר, שכל האומות יכולות וצריכות, לטובתן שלהן, הרוחנית והחמית

כאחת, לחיות יחד בשוויון, בחופש ובאחווה, והודות למדע המודרני והאפשרויות העצומות שהוא מעמיד לשירות האדם — לאפשר לו, מכוח התנופה של החירות והאמונה, לחיות חיים פוריים ומכובדים לאין שיעור יותר.

ביקשתי תעתיק של הנאום ההוא, ועכשיו קראתי את השורות הללו בקול באזני העצרת, והמשכתי :

עם הדברים הללו אנו מסכימים בלב שלם. אנו מוכנים להפוך אותם למציאות מעשית... בצדק נמנות ארצות המזרח התיכון עם ה"נחשלות": רמת-החיים, המחלות, בערותם של המוני-העם, הארצות הנחשלות, מדבר ובצה — כל אלה משועים נואשות למוחות, ידיים, אמצעים כספיים וכשר טכני. האם נוכל לצייר לנו בדמיונו מה היה פירושו של מצב שלום בין ישראל לשכנותיה במשך שמונה השנים שעברו בשביל כלנו? האם נוכל לתרגם מטוסי-קרב ללשון של צינורות-השקאה וטרקטורים לתושבים באר-צות האלו? האם נוכל להחליף בדמיונו עמדות-תותחים בבתי-ספר ובבתי-חולים? ודאי אפשר היה להשתמש במאות-מיליוני הדולרים שהוצאו על חימוש למטרה קונסטרוקטיבית יותר המירו את השנאה העקרה ואת תשוקת-ההרס בשיתוף-פעולה בין ישראל לשכנותיה, ונתתם חיים ותקוה ואושר לכל התושבים.

אבל כשחזרתי אל מושבי נוכחתי לראות שבכל האולם הענקי ההוא לא היה שום איש שותף לי באותו חזון חטוף של העתיד, וזכור לי כמה הופתעתי כאשר ציר אחד שישב אי-שם מאחרי מחא לי כף כאשר ישבתי על כיסאי. סדר הישיבה באו"ם הוא תמיד לפי סדר א"ב; בישיבה הראשונה של כל מושב מפילים גורלות לקבוע איזו היא הארץ שאותה יושיבו ראשונה, ואחר-כך מושיבים את כל האחרות לפי סדר א"ב. במושב ההוא היתה הולנד במקרה מאחרינו. בהכרת-טובה מרובה הנדתי בראשי לציר של הולנד — אחד המעטים שלא הצביעו נגדנו — ואף-על-פי-כן ישבתי במקומי בהרגשה של ריקנות גדולה ואי-אמון גמור. נאמתי אל האומות-המאוחדות ועל-פי הבעת-פניהם של רוב הצירים אפשר היה לחשוב שגדולות ונצורות ביקשתי, ב-בזמן שלמעשה הרי בסך-הכל הצעתי — וזה כל מה שהציעה ישראל מעודה באו"ם — שהערבים, שגם הם חברים באותו אירגון, יכירו בקיומנו ויפעלו יחד אתנו למען השלום. העובדה שאיש לא קפץ לתפוס בהזדמנות ולומר: "בסדר, הבה נדבר. נברר את הדברים עד תום. נעשה מאמץ למצוא פתרון", עובדה זו היתה לי כמו מהלומה פיזית — גם אם לא נותרו לי עוד הרבה אשליות ביחס לאופי המשפחתי של אותה משפחת אומות. על-כל-פנים, הבטחתי אז לעצמי כי יקרה מה שיקרה, לפני תום המושב אנסה שוב להגיע אל הערבים, לפנות אליהם בקריאה מאדם לאדם, כי נראה היה לי שאם לא יעשה משהו במהרה הרי העתיד קודר למדי.

אלה היו חודשים נוראים. כל הזמן נמשכה יציאתנו ההדרגתית מרצועת-עזה

ומסיני, אבל שום דבר לא נאמר ולא נעשה כדי לאלץ את המצרים שיסכימו להיכנס אתנו במשא-ומתן, לערוב להסרת ההסגר ממצרי-טיראן או לפתור את הבעיה של רצועת-עזה. ארבע השאלות שהצגנו בנובמבר 1956 עדיין לא זכו לתשובה בפברואר 1957. ואני עדיין לא יכולתי להבהיר לאמריקאים — מכל למוכיר-המדינה של ארה"ב, אותו איש אפור וקר, ג'ון פוסטר דאלס — שעצם חיינו ממש תלויים בערובות מספיקות, ערובות ממשיות ובעלות "שיניים", ושלא נוכל לחזור למצב שהיה קיים לפני מערכת-סיני. אבל הכל היה ללא הועיל — אף אחד מן הנימוקים, אף אחת מן הפניות, מאומה מן ההגיון ואף לא מכשרון-הנואמים של אבא אבן, השגריר שלנו בווישינגטון. אנו פשוט לא דיברנו באותה שפה, ולא היו לנו אותן עדיפויות. דאלס היה אחוז דיבוק של "הליכה על הסף", הפחד שלו מאימתה של מלחמה עולמית, והוא אמר לי בלי עקיפות, ולא פעם אחת בלבד, שאם תפרוץ אותה מלחמה תהיה ישראל אחראית לה, מפני שאנו כל-כך "בלתי-הגיוניים".

היו הרבה ימים בתקופה ההיא שבהם רציתי לברוח, לחזור במרוצה לישראל ולהניח למישהו אחר להוסיף ולטרטר באוני דאלס והנרי קאבוט לוג, ראש המשלחת של ארה"ב באו"ם. הייתי מוכנה לעשות הכל ובלבד שלא אצטרך לעמוד בפני עוד סיבוב מתיש-כוחות של שיחות, שתמיד נדמה היה שהן מסתיימות בהאשמות. אבל נשארתי במקומי, ניסיתי להתגבר על מרירותי ועל התחושה שבגדו בי, ובסוף פברואר הגענו לאיזה מין פשרה. אחרוני חייילינו ייצאו את רצועת-עזה ואת שרם אל-שייך, תמורת ה"הנחה" שהאו"ם יערוב לזכות חופש-המעבר לספינות ישראליות במצרי-טיראן ושחיילים מצרים לא יורשו להיכנס בחזרה לרצועת-עזה. זה לא היה הרבה, ובוודאי לא לשם כך נלחמנו, אבל זה היה מיטב מה שיכולנו להשיג — וזה היה עדיף מלא-כלום.

ב-3 במרס 1957, לאחר שמר דאלס בווישינגטון בדק ואישר את הכתוב עד לפסיק האחרון, השמעתי את ההצהרה הסופית שלנו.

ממשלת ישראל יכולה עכשיו להודיע על תכניותיה לנסיגה מלאה ומיידית מאזור שרם אל-שייך ורצועת-עזה. בהתאם להחלטה 1 מיום 2 בפברואר 1957, היתה מטרתנו היחידה לדאוג לכך שעם נסיגתם של כוחות ישראל יימשך חופש-השיט לישראל ולספנות הבינלאומית במפרץ-עקבה ובמצרי-טיראן.

ואז אמרתי, כמו שהבטחתי לעצמי שאגיד :

ועכשיו שמא יורשה לי להוסיף מלים מעטות אלו אל המדינות באזור המזרח התיכון, ובאופן מיוחד יותר אל שכנותיה של ישראל? האם מעתה והלאה נוכל, כולנו, לפתוח דף חדש, והאם תחת שנילחם בינינו לבין עצמנו נוכל, במאוחד, להילחם בחולי, בעוזי ובבערות? האם נוכל, האם אפשר לנו לכוון במשותף את כל מאמצינו, את כל מרצנו, למטרה אחת-יחידה — ההשבתה והקידום והפיתוח של כל הארצות שלנו ושל כל העמים שלנו?

אבל אני אך חזרתי למקומי והגרי קאבוט לוג' קם על רגליו. לתמהוני הרב שמעתי אותו מבטיח לאו"ם שבעוד שאמנם תישמרנה זכויות חופש-המעבר לכל האומות במצריי-טיראן, הרי את עתידה של רצועת-עזה צריך יהיה לגבש בתוך ההקשר של הסכמי שביתת-הנשק. אולי לא כל מי שהיה באו"ם אותו יום הבין מה אמר קאבוט לוג', אבל אנחנו הבינונו יפה מאד. מחלקת-המדינה של ארה"ב ניצחה במערכה שלה נגדנו, והמימשל הצבאי המצרי, על חיל-המצב שלו, יחזור לעזה. לא יכולתי לעשות מאומה ולא לומר מאומה. רק ישבתי לי במקומי, נשכתי את שפתי, ולא יכולתי אפילו להביט במר קאבוט לוג' יפה-התואר כשהוא מרגיע את כל אלה שחששו כל-כך שמא נסרב לסגת ללא תנאי. זה לא היה מן הרגעים היפים ביותר בימי-חיי.

אבל צריך היה לראות את המציאות כמו שהיא, ואנו לא הפסדנו הכל. לפי-שעה הסתיים הטרור של הפידיאין; נשמר העקרון של חופש השיט במצריי-טיראן; כוח-החירום של האו"ם נכנס לעזה ולאזור שרם אל-שייך ואנו נחלנו נצחון שעשה היסטוריה צבאית, ושוב הוכחנו שבשעת הצורך אנו מסוגלים לאחוז בנשק ולהגן על עצמנו.

חזרתי לאו"ם בהמשך אותה שנה, באוקטובר, ושוב ניסיתי לשבור את הקיפאון בין עשר השנים בין המדינות הערביות לבינינו. דיברתי אליהן ממש מתוך עומק הכרתי שהגיע זמננו לדון במישרים זה עם זה, ודיברתי בלי שום הכנה ובלי נוסח שבכתב :

ישראל מתקרבת לעשור שלה. אתם לא רציתם שתיוּלד. אתם נלחמתם נגד ההחלטה באו"ם. אחר-כך תקפתם אותנו בכוח צבאי. כולנו היינו עדים ליגון, חורבן ושפיכת דמים ודמעות. אף-על-פי-כן ישראל קיימת, היא גדלה, מתפתחת, מתקדמת... אנו עם זקן וקשה-עורף, וכמו שהוכיחו תולדותינו לא קל להשמיד אותנו. בדומה לכן, הארצות הערביות, השיבונו לנו את עצמאותנו, וכמוכן כמונו אין שום דבר בעולם שיניע אותנו לוותר עליה. אנו כאן ולא נווּו. ההיסטוריה גורה שבמזרח התיכון ישנה ישראל עצמאית ויש מדינות ערביות עצמאיות. גורדין זה לעולם לא יבוטל.

לאור העובדות האלו, מה הטעם ומה מידת הריאליזם או הצדק במדיניות או בעמדות המבוססות על ההמצאה הדמיונית שישאל אינה נמצאת או שבאיזה אופן שהוא תיעלם? האם לא מוטב יהיה לנו לכולנו לבנות למזרח התיכון עתיד המבוסס על שיתוף-פעולה? ישראל תתקיים ותתקדם אפילו בלי שלום, אך ודאי שעתיד של שלום יהיה טוב יותר גם לישראל וגם לשכנותיה. העולם הערבי, על עשר המדינות הריבוניות שבו ועל 7.5 מיליוני הקילומטרים הרבועים שלו, יכול בהחלט להרשות לעצמו להסתגל לשיתוף-פעולה בדרכי-שלום עם ישראל. האם השנאה לישראל והשאיפה להשמדתה הוסיפו על אשרו של ילד אחד בארצותיכם? האם הדברים האלה

הופכים ביקתה אחת לבית ? האם התרבות פורחת על אדמת השנאה ? אין לנו אפילו צל של ספק שבסופו של דבר ישררו בינינו שלום ושיתוף-פעולה. זהו הכרח היסטורי לשני העמים. אנו מוכנים ; אנו מעוניינים להגשים זאת עכשיו...

יכולתי לחסוך את דברי. ידידינו המעטים בעצרת מחאו כפיים בנימוס, אולי אפילו בהתלהבות, אבל הערבים לא הרימו אפילו את עיניהם.

בתקופת כהונתי כשרת-החוץ ביקרתי באו"ם לעתים קרובות. לפחות פעם בשנה הייתי שם כראש המשלחת של ישראל בעצרת, ולא היתה אפילו פעם אחת שבה לא ניסיתי לבוא באיזה אופן שהוא במגע עם הערבים — ולצערך, אפילו פעם אחת לא הצלחתי. זכור לי איך פעם אחת, ב־1957, ראיתי שם את נאצר ממרחק ושאלתי את עצמי מה יקרה אם פשוט אגש אליו ואפתח בשיחה. אבל שומרי-ראשו הקיפו אותי, ולי היו שומרי-ראש משלי, וברור היה שהדבר לא יצליח. אבל טיטו היה באותו מושב עצמו, וחשבתי שאולי אוכל לדבר אליו והוא יסדר משהו. ובכן ביקשתי מישהו במשלחת שלנו שידבר עם אחד מחברי המשלחת היוגוסלבית וינסה להסדיר פגישה בין טיטו לביני. חיכיתי וחיכיתי וחיכיתי. אפילו דחיתי את שובי לישראל, אבל תשובה לא היתה. ואז, יום אחד אחרי צאתי את ניו-יורק, קיבלנו תשובה: טיטו מסכים להיפגש אתי בניו-יורק. אבל אני כבר חזרתי הביתה. ניסינו שוב — שוב היתה שתיקה.

לא היה מתווך אפשרי אחד שלא פניתי אליו בתקופה הזו. במושב אחד של העצרת התיידדתי מאד עם אשת הראש-בפועל של משלחת פאקיסטן, השגריר של אותה ארץ בלונדון. יום אחד ניגשה אלי מיזמתה ואמרה: "מרת מאיר, אם אנו הנשים נמצאות בפוליטיקה, אנו חייבות לנסות ולעשות שלום". ובכן, לזאת בדיוק הייתי מצפה. אמרתי לה: "הרשי לי לומר לך משהו. לפי-שעה נניח לשלום. הזמיני אחדים מן הצירים הערבים לביתך והזמיני אותי. אני מבטיחה לך, בהן-צדק שלי, שכל עוד לא ירצו הערבים שיהיה איש אחד שיידע על הפגישה שלנו, איש לא יידע. ואינני רוצה להיפגש אתם לשיחות-שלום. רק לדבר. רק לשבת יחד בחדר אחד". היא אמרה: "זה נפלא. אני אעשה זאת. מיד אתחיל לארגן את הדבר". ובכן חיכיתי וחיכיתי, אבל שום דבר לא קרה. יום אחד ביקשתי אותה שתבוא לשחות אתי קפה בטרקלין הצירים, וישבנו לנו שם כשנכנס שר-החוץ של עיראק. (הוא היה האדון שפעם אחת הצביע עלי מעל בימת העצרת ואמר: "גברת מאיר, שובי למילווקי — שם מקומך"). היא החווירה. "אל-אלוהים", אמרה, "הוא יראה שאני מדברת אתך", והיא קמה ממקומה ובהלה והסתלקה. בזה נגמר העניין.

וכך זה נמשך, אפילו בפגישות המקריות שיכלו להודמן לנו בארוחות-צהריים דיפלומטיות. ראש כל משלחת באו"ם למד עדי-מהרה לדעת שאם הוא רוצה שהערבים יבואו אסור לו להזמין אותנו. היה שר-חוץ אחד שהיה חדש בעניינים והזמין גם את הערבים וגם את הישראלים. הוא לא רק הזמין אותנו אלא אפילו הושיב אל השולחן מולי ציר עיראקי. אם כן, הערבי התישב, התחיל לאכול את

האלתית המעושנת שלו, הרים את עיניו, ראה אותי, קם על רגליו והסתלק. מובן, בקבלות-הפנים הגדולות, או במסיבות-הקוקטייל למאות אנשים, היה המארח יכול להזמין ערבים וישראלים, אך לארוחת-ערב או לסעודת-צהריים — לעולם לא! כאשר אך הבחין ציר ערבי באחד הישראלים מיד היה יוצא מן החדר, ואנו לא יכולנו לעשות מאומה בענין זה.

אבל היו רגעים צוהלים יותר בשנים ההן והיו כמה פגישות הראויות מאד להיזכר. המעניינות ביותר והראויות ביותר להיזכר היו אולי הפגישות עם ג'ון פ. קנדי, לינדון ג'ונסון ושארל דה-גול. את קנדי פגשתי פעמיים. בפעם הראשונה מיד אחרי מערכת-סיגני, כשהוא היה סינאטור ממסצ'וסטס. הציונים של בוסטון אירגנו הפגנה אדירה וסעודת-גאלה למען ישראל, בהשתתפות כל הסגל הקונסולרי, שני הסינאטורים של אותה מדינה — ושרת-החוץ של ישראל. הושיבו אותי על-יד קנדי, שהיה אחד הנואמים, וזכור לי שהוא עשה עלי רושם כביר, ומאד התרשמתי מצעירותו ומנאומו, אף כי בעצם לא קל היה לדבר אליו. היתה לי הרגשה שהוא ביישן מאד, ורק מלים ספורות החלפנו בינינו. בפעם השניה פגשתי אותו זמן קצר לפני הירצחו. ירדתי לפלורידה, מקום שהוא בילה חופשה, ודיברנו זמן רב מאד — ובצורה בלתי-פורמאלית מאד. ישבנו על המרפסת של הבית הגדול שבו התגורר, ועדיין אני רואה אותו לפני, בכיסא-הגנוע שלו, בלי עניבה, בשרזולים מופשלים, מקשיב רוב-קשב בעוד אני מנסה להסביר לו מדוע יש לנו צורך נושא כל-כך בנשק מארצות-הברית. הוא נראה כה יפה-תואר ועדיין נערי כל-כך עד שקשה היה לי לזכור שאני מדברת אל הנשיא של ארצות-הברית — אף-על-פי שאני מניחה שגם הוא לא חשב שאני דומה ביותר לשר-חוץ! על-כל-פנים, זה היה רקע מוזר לשיחה כל-כך חשובה. היו אתנו עוד שנים או שלושה אנשים, ובהם "מייק" פלדמן, אחד מאנשי-ידי-ימינו של קנדי, אבל הם לא השתתפו בשיחה.

בתחילה עמדתי על המצב השוטף במזרח התיכון. אחר-כך עלה פתאום בדעתי שהצעיר הזה הכשרוני אולי אינו מבין הרבה מאד ביהודים ובפירושה של ישראל בשבילים למעשה, ואני החלטתי שעלי להסביר לו זאת לפני שאמשיך בדברים על הסיבות שבגללן נחוץ לנו נשק. ובכן אמרתי: "אדוני הנשיא, הרשה לי להגיד לך במה ישראל שונה מארצות אחרות". כדי להסביר זאת הייתי צריכה לחזור הרבה אחרנית, כי היהודים הם עם עתיק כל-כך. הם היו לעם לפני למעלה מ-3,000 שנים וחיו בצד אומות שנעלמו זה מכבר — העמונים, המואבים, האשורים, הבבלים ואחרים. בימיי-קדם דוכאו כולם על-ידי מעצמות זרות בזמן זה או אחר, ולבסוף השלימו כולם עם גורלם והשתלבו בתרבויות השליטות. כלומר, כולם מחוץ ליהודים. "בדומה לעמים האחרים האלה", אמרתי, "נכבשה גם ארצם של היהודים על-ידי מעצמות זרות. אבל גורל היהודים היה שונה עד מאד, כי מכל העמים האלה רק עם-ישראל גמר ואמר להישאר מה שהינו. בני העמים האחרים נשארו בארצותיהם אכל נטשו את זהותם, ואילו היהודים, שהתפורו בין אומות העולם והפסידו את ארצם, מעולם לא זוו מהחלטתם הנחושה להישאר

יהודים — וגם לא מתקוותם לשוב לציון, ובכך, עכשיו שוב אנו שם, והדבר הזה מטיל מעמסה מיוחדת מאד על המנהיגות של ישראל. בהרבה מובנים אין ממשלת ישראל שונה מכל ממשלה הגונה אחרת. היא דואגת לרווחת העם, להתפתחות המדינה, וכן הלאה. אבל נוסף לזה יש עוד אחריות אחת גדולה, וזו האחריות לעתיד. אם שוב נפסיד את הריבונות שלנו הרי אלה מתוכנו שיישארו בחיים — והם לא יהיו רבים ביותר — שוב יתפזרו. אבל אין לנו עוד המאגר הגדול של דתנו, תרבותנו ואמונתנו שהיה לנו פעם. הרבה מזה אבד לנו כאשר נספו ששה מיליוני יהודים בשואה.

קנדי לא גרע את עיניו ממני, ואני המשכתי: "יש חמישה-וחצי או ששה מיליוני יהודים בארצות-הברית. הם יהודים טובים, נפלאים ונדיבים, אבל אני חושבת שהם עצמם יהיו הראשונים שיסכימו אתי אם אומר שאני מפקפקת מאד אם תהיה בהם העקשנות שהיתה באותם ששה המיליונים שאבדו. ואם אני צודקת, הרי הכתובת שעל הקיר בשבילנו אומרת כך: 'היזהרו שלא תאבדו שוב את ריבונותכם, כי הפעם אתם עלולים לאבד אותה לעולמים'. אם יקרה הדבר הזה, הרי יירשם הדור שלי בהיסטוריה כדור שנתן שוב ריבונות לישראל אלא שלא ידע איך להחזיק בעצמאות ההיא".

כשסיימתי, התכופף אלי קנדי. הוא אחז בידי, הביט לתוך עיני ואמר בכבוד-ראש רב, "אני מבין, גברת מאיר. אל תדאגי. שום דבר לא יקרה לישראל". ואני חושבת שהוא הבין באמת.

שוב פגשתי בקנדי בקבלת-פנים רשמית באו"ם שבה קידם בברכה את ראשי המשלחות, אבל אז רק אמרנו שלום זה לזו, ומעולם לא ראיתיו שוב. אבל אני הלכתי להלווייתו ואחר-כך — עם כל שאר ראשי המשלחות — ניגשתי ללחוץ את ידה של מרת קנדי. גם אותה לא ראיתי שוב מעולם, אבל אינני יכולה לשכוח איר עמדה לה, חירות ודמעות בעיניה, ועם זאת מצאה לומר משהו מיוחד לכל אחד מאתנו. בהלווייתו של קנדי — או, ביתר דיוק, בסעודה הממלכתית שערך אותו ערב הנשיא החדש — פגשתי גם במר לינדון ב. ג'ונסון. נפגשתי אתו לפני כן, בימי העצרת של 7-1956, כשהיה הוא מנהיג הרוב הדמוקרטי של הסינאט ויצא, בתוקף ובפומבי, נגד האיום בסאנקציות מצד הנשיא אייזנהואר עלינו, ולכן ידעתי כבר מה רגשותיו כלפי ישראל. אבל כאשר ניגשתי אליו בלילה ההוא בשורת הבאים לקבל את פניו, חיבק אותי בזרועו, השהה אותה רגע קט, ואמר: "אני יודע שאבד לכם ידך, אבל אני מקווה שאת מבינה שגם אני ידך", ואין ספק שהוא הוכיח כי אמנם כן היה.

בעת מלחמת-ששת-הימים, כאשר תמך בנו הנשיא ג'ונסון בסירובנו לשוב לקווים שמלפני 1967 אלא אם כן נוכל לעשות זאת במסגרת של הסדר-שלום — וכאשר עזר לנו בהשגת האמצעים הצבאיים והכלכליים להחזקת עמדה זו — הייתי חוזרת לעתים קרובות במחשבתי אל ליל הלווייתו של קנדי ואל המלים שאמר לי אז, כאשר היו לו כה הרבה דברים אחרים לחשוב עליהם ולדאוג להם. גם אותו לא ראיתי שוב מעולם, אף-על-פי שלא הופתעתי כלל שמצא לשון

משותפת כל-יך עם לוי אשכול כאשר היה הלז ראש-הממשלה. הם היו דומים מאד בהרבה מובנים — פתוחים, חמים וקלים למגע. אני יודעת כמה שנוא נעשה ג'ונסון לבסוף בארצות-הברית, אבל הוא היה ידיד נאמן מאד באמת, וישראל חייבת לו הרבה. אני סבורה שהוא אחד המנהיגים המעטים מאד בחוץ-לארץ שהבינו מה-גדולה היתה השגיאה שעשה המימשל של אייזנהואר אחרי מערכת-סיני, כאשר נאלצו לסגת בטרם ייפתח משא-ומתן כלשהו עם הערבים.

כאשר מת ג'ונסון ב-1973 הייתי ראש-ממשלה, ומובן שכתבתי איגרת-תנחומים למרת ג'ונסון. תשובתה מונחת עכשיו לפני. גם היא נגעה מאד אל לבי, בפרט שידעתי כמה כנה היתה.

"מרת מאיר היקרה", כתבה אלי, "ודאי ידוע לך עד כמה ציפה בעלי לביקורך הקרוב כאן. לעתים קרובות דיבר על כך שיבקר בישראל באחד הימים. חרדתו לארצכם היתה אמיתית ועמוקה ורגש-הכבוד שלו לעמך נבע מעומק לבו..."

עוד אחד מן האישים שעתידים היו להשפיע השפעה מכרעת כל-יך על גורלה של ישראל ואשר בו פגשתי בהלווייתו של הנשיא קנדי היה הגנרל דה-גול. לראשונה ראיתי אותו ב-1958, כאשר שגריר צרפת בישראל, פייר ז'ילבר (שהוא פרשה שלמה בפני עצמה), גמר אומר בנפשו שאני חייבת לבקר אצל הגנרל. ז'ילבר היה גוליסט נלהב לא פחות משהיה ציוני נלהב, ואי-אפשר היה להזיז אותו מתכניתו, אף-על-פי שאני מוכרחה לומר כי חששתי מאד ביחס לפגישה עם דה-גול. כל מה ששמעתי עליו — לרבות העובדה שהוא דרש מכל אדם ידיעה מושלמת בצרפתית בזמן שאני לא ידעתי אותה כלל — הבהיל אותי. אבל מכיון שז'ילבר התחיל בהכנות לביקור שלי אי-אפשר היה עוד לסגת, ואני נסעתי לכמה ימים לפאריז. בתחילה נפגשתי עם מי שהיה אז שר-החוץ של צרפת, מזריס קוב דה-מירווייל, הצרפתי הבריטי ביותר שפגשתי מימי. הוא שימש בעבר בכמה וכמה ארצות ערביות. הוא היה קורקטי מאד, צונן מאד, ובכללו של דבר בלתי-ידידותי — ואף אחד מן הדברים האלה לא הקל עלי לצפות לפגישה עם דה-גול למחרת היום. נתקבלתי בארמון-אליזה בכל ההוד וההדר המקובלים שם. כשעליתי במדרגות היתה לי הרגשה כאילו אני מקבלת מיסקר של כל הצבא הצרפתי, ושאלתי את עצמי מה הזקפים הצרפתים הנהדרים הללו בגליומתיים האדומות חושבים עלי כשאני עולה בכבודת אל לשכתו של הגנרל, וחשתי מבוכה גדולה. והנה ניצב לפני, בכל רום-קומתו ותפארתו, שארל דה-גול האגדי. יעקב צור, שגרירנו בצרפת, בא אתי, ובעזרת התורגמן של דה-גול וצור הצלחנו, הגנרל ואני, לקשור שיחה. הוא היה לבבי להפליא וחביב עד מאד. עברו רק דקות אחדות עד שהרגשתי את עצמי רגועה לגמרי, וקיימנו שיחה משביעת-רצון ביותר על הבעיות של המזרח התיכון, ובה הבטיח לי את ידידותו הנצחית לישראל.

אחר-יך ראיתי אותו שוב בהלווייה של קנדי, קודם בקאתדרלה (היחידים שלא כרעו שם ברך, נדמה לי, היו דה-גול, זלמן שז"ר — שהיה נשיא ישראל — ואני) ואחרי-יכן בסעודת-הערב, שאותה כבר הזכרתי. לפני כניסתנו לסעודה הבחנתי

בדהגול (זה לא היה הישג גדול, בשים לב לכך שהאיש התנשא משכמו-ומעלה על כולם) בקצה השני של האולם. הייתי שוקלת אם ראוי לי לגשת או לא והנה התחיל לצעוד לעברי. היתה התרגשות גדולה מסביבי. אל מי דהגול צועד? "לעולם אינו ניגש אל איש בעצמו; תמיד קוראים אליו אנשים", הסביר מישהו שעמד סמוך אלי, "ודאי הוא הולך לדבר עם אישיות חשובה מאד". נדמה היה כאילו נחצה ים-סוף כדי שיעברו בו בני-ישראל בהרבה; דהגול צעד היישר קדימה וכולם מיהרו לפנות לו דרך. אני כמעט נפלתי אפיים ארצה כאשר נעצר מולי ועשה משהו שבאמת היה חסר-תקדים אצלו: הוא דיבר אלי אנגלית. "אני מוקסם לראותך שוב, ולו גם בהזדמנות כה טראגית", אמר והחווה קידה. הדבר עשה רושם עצום על כולם, אך בייחוד עלי. במרוצת הזמן התידדתי מאד אפילו עם קיב דה-מירווייל, שהיה מספר לי כי דהגול יש לו בלבו נקודה של רוך כלפי. חבל רק שלא נשאר הדבר כך, אבל אנחנו לא עשינו כפי שצויה עלינו לעשות ב-1967 (והוא ציוה עלינו שלא לעשות מאומה), ומעולם לא סלח לנו על שהמרינו אז את פיו. בימים הנוראים הללו לפני מלחמת-ששת-הימים אמר לאבא אבן שישראל צריכה לדעת שני דברים: "אם אתם נמצאים בסכנה אמיתית, אתם יכולים לסמוך עלי; אבל אם תזונו ראשונים, תיהרסו, ואתם תביאו שואה על העולם כולו". אם כן, דהגול טעה. אנו לא נהרסנו ומלחמת-עולם לא היתה, אבל יחסינו אתו — ועם ממשלת צרפת — לא היו כמקדם מן היום ההוא והלאה. אותו דהגול, שב-1961 הרים כוס לחיי "ישראל, ידידתנו ובעלת-בריתנו", סיכם את עמדתו כלפי היהודים אחרי מלחמת-ששת-הימים בזה שתיאר אותנו כ"עם נבחר, בוטח ושתלטן".

אולם אני חושבת שהתרומה המסעירה ביותר, והחשובה ביותר, שתרמתי בתפקידי כשרת-החוץ היתה בשטח אחר לגמרי. היא היתה קשורה בתפקיד החדש שמילאה ישראל בארצות המתפתחות של אמריקה הלאטינית, אסיה, ואולי במיוחד של אפריקה, והיא פתחה פרק חדש לגמרי גם בחיי שלי.